

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sara Verderber

Seksualnost in oblastna razmerja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sara Verderber

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Somentorica: asist. dr. Marjeta Mencin Čeplak

Seksualnost in oblastna razmerja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Velika zahvala gre dr. Metki Mencin Čeplak za svoj neizmeren trud, ki ga je vložila vame. Prav tako, hvala ti Matija, kajti brez tebe mi ne bi nikoli uspelo. Hvala Goran, in hvala tebi Zdravko! Enako želim izraziti spoštovanje in hvaležnost staršema, ki nikoli nista nehala verjeti vame.

SEKSUALNOST IN OBLASTNA RAZMERJA

V 17. in 18. stoletju se je, kot opozarja zlasti Foucault, zgodil prelom v načinu vladanja, ki je bistveno spremenil temeljne družbene strukture: kaznovalna družba se je prelevila v družbo nadzorovanja. V novi družbi so se vzpostavila gosta oblastna razmerja, ki so prečila celotno družbeno tkivo in so bila preko mehanizmov discipliniranja naperjena na populacijo kot tako. Ta prelom je bil povezan z vzponom kapitalizma, za katerega je bila krepka in disciplinirana delovna sila ključnega pomena, in z vzporednim vznikom meščanstva, ki se je z govorom o seksu ločeval od aristokracije in kmečkega prebivalstva. Seksualnost tako ni bila le predmet zatiranja. Prav zaradi svoje vsenavzočnosti v govoru je postala ena izmed tistih točk, okoli katere in skozi katere so se oblikovale vladajoče norme in pravila, ki so določala, kaj je »normalno« in kaj je »nenormalno«. Znotraj populacije se je vzpostavil red, ki je sam od sebe nadzoroval družbo, ne da bi se mu ta upirala. Po robu pa so se postavili tisti, ki so bili skozi zgodovino govora o seksualnosti najbolj zatirani in so se najslabše prilegali heteroseksualni normativnosti. Posledično so se oblikovala homoseksualna in GLBT gibanja, ki so nastopila proti normativnosti tega modela. Borili so se za glas v politični oblasti in za enakovredno mesto znotraj oblastnih razmerij ne glede na seksualno identiteto. Seksualnost je bila in še vedno je žgoča tema znotraj družbenih razmerij.

Ključne besede: seksualnost, družba nadzorovanja, oblast, homoseksualnost.

SEXUALITY AND POWER RELATIONS

In the 17th and 18th century, as most prominently pointed out by Foucault, a shift in the manner of government occurred, bringing definite change to basic social structures: the disciplinary society became a society of control. Dense power relations, permeating the entire social fabric and directed at the populace in general through disciplinary mechanisms, surfaced within the new society. This shift was linked to the rise of capitalism, which required a strong and disciplined workforce, as well as to the parallel emergence of the bourgeoisie, whose open discussion of sex set it apart from the aristocracy and the peasantry. Consequently, sexuality was not simply the subject of oppression. Owing to its omnipresence in everyday discussions it became one of the rallying points that shaped prevailing norms and rules, which determined what was "normal" and what was "abnormal". An order established itself within the populace, independently controlling society without encountering any resistance from it. The opposition was made up of those individuals that, throughout the history of discussing sexuality, were the most oppressed and found it the hardest to fit into the heterosexual norm. Homosexual and GLBT movements thus formed as an antagonistic force to the normative nature of such a model. They fought for a political vote and for an equal position within the power relations, regardless of sexual identity. Sexuality was and still is a controversial subject within social relationships.

Keywords: sexuality, society of control, power, homosexuality.

KAZALO

1	UVOD _____	6
2	OBLASTNA RAZMERJA _____	8
3	SEKSUALNOST V DISCIPLINSKIH DRUŽBAH _____	10
4	VLADAJOČE NORME IN SEKSUALNOSTI _____	14
5	HOMOSEKSUALNOST SKOZI ZGODOVINO EVROPSKE TRADICIJE _____	19
6	GEJEVSKA, LEZBIČNA IN QUEER GIBANJA TER HOMOSEKSUALNA IDENTITETA _____	24
7	SKLEP _____	30
8	LITERATURA _____	32

1 UVOD

Seksualnost je v zahodni družbi v zadnjih stoletjih dobila posebno mesto. Postala je ena izmed najpogosteje obravnavanih tem v zgodovini naše civilizacije: naj je nastopala kot grožnja ali odrešitev, kot predmet cerkvene spovedi ali znanstvene raziskave, kot tema poročne svetovalnice, vprašanje življenjskega sloga, kot tabu, kot predmet kontroverze, na takšen ali drugačen način je prisotna povsod. Celotna družba je preresetana s kopičenjem raznovrstnih govorov o seksualnosti.

Kako se je to zgodilo in zakaj se je od nekega trenutka naprej toliko govorilo o seksu, je precej odvisno od načina, kako se je strukturirala oblast. Po Foucaultu so za odnos do seksualnosti v zahodnih družbah odločilne spremembe v načinu vladanja, ki so se zgodile konec 17. in na začetku 18. stoletja (Foucault 2004). To zgodovinsko obdobje je prineslo številne spremembe. Z razvojem kapitalizma in uveljavitvijo meščanskih svoboščin naj bi se končalo obdobje brutalnega kaznovanja, ki je bilo značilno za izvajanje oblasti v prejšnjem obdobju. Cilj nove, buržoazne oblasti ni več toliko odvracati ali preprečiti, temveč se usmeri v nadzorovanje življenja v vseh njegovih pojavnih oblikah, da bi dosegla več reda in večjo učinkovitost. Zato so se tedaj vzpostavili široko razporedeni mehanizmi nadzorovanja in discipliniranja, ki so izvajali tudi skozi okvir govora o človekovih osnovnih potreb. Eden izmed teh je bila tudi govor o seksualnosti. Po Foucaultu je v tem razlog, da je seksualnost postala eden izmed najglasnejših govorov zahodne družbe po 18. stoletju. Raznovrstni govori o seksualnosti, tudi znanstveni (predvsem medicinski), so globoko vplivali na načine, kako so ljudje doživljali in kontrolirali lastno seksualnost. Zgodovina novega načina izvajanja oblasti tako ni samo zgodovina zatiranja, temveč tudi zgodovina produkcije novih vednosti, novih vedenj in novih medosebnih razmerij.

Pozitivni in negativni premiki, ki so jih vnesle spremembe v načinu izvajanja oblasti, odpirajo tudi različna vprašanja, ki bi jim moramo podrobneje posvetiti. Kako se je dejansko integriral govor o seksualnosti v človekovo zavest? Kako je torej človek sploh sprejel seksualne norme in zahteve, da nadzira lastno seksualnost? Kako so te norme postale predmet bojev za politično oblast? V mislih imam vprašanja, kaj lahko označimo kot normalno seksualnost in kaj ne, kjer so seveda zlasti izpostavljene neheteroseksuane

prakse; nadalje, kako so se oblikovala homoseksualna in GLBT gibanja, kakšna je njihova politična vloga, kakšna bi morala biti njihova strategija in kakšni so nazadnje njihovi dosežki.

2 OBLASTNA RAZMERJA

Na začetku 18. stoletja so se torej z razvojem kapitalizma in vzpostavljanjem državljskih svoboščin spremenila razmerja med vladajočimi in vladanimi. Da bi povečali moč populacije (življenja) in jo hkrati obvladali, vzpostavili red, je bila potrebna boljša organizacija ljudi na določenem teritoriju, ki je oblikovan kot država. Potrebno je bilo najprej spoznati populacijo in definirati razmerja v njej, da bi pripomogli k skupni dobrobiti.

Foucault poudarja, da je za družbena razmerja bistveno, katere mehanizme uporablja neka oblast. Po njegovem je ključna razlika med kaznovalno in disciplinsko oblastjo. Kaznovalna oblast posega po eksemplaričnem kaznovanju svojih podanikov in s tem vzpostavlja red za lasten obstoj. Kaznuje zaradi zastrahovanja, s posebej očitnim zgledom, kaj se človeku zgodi, če se prekrši zoper zapoved ali prepoved. Oblast toliko deluje predvsem kot neka višja instanca, ki so ji njeni podaniki pokorni, za prestopke pa ostro kaznovani. V okviru tega razmerja pravzaprav ni prave potrebe po vzpostavljanju trajnejših odnosov med instancami oblasti na eni in prebivalstvom na drugi strani, saj je delovanje oblasti zunanje in začasno. Skratka, kaznovalna oblast je delovala sporadično; ni kaznovala vsakega krivca, ki je prelomil zakon – za to tudi ni imela dovolj orodij – temveč tiste, ki so utelešali prekršek. Zaradi tega so bile kazni zelo nazorne in poučne, krute in mučne, tako da morebitnim »kriminalcem« ne bi prišlo na pamet prekršiti javni red in mir. Takšna oblast je temeljila na zastraševanju družbe ter je delovala od zunaj, kar pomeni, da oblast ni imela namena oblikovati ljudstvo, temveč se je samo izvajala nad njim (Foucault 2004).

Nove razmere so zahtevale drugačno obliko oblasti, ki na bi bila sedaj tudi produktivna in naj bi izhajala od znotraj. Doseči bi morala, da bi si posameznik sam želel tisto, kar se od njega pričakuje. Preden nadaljujemo, moramo zato opozoriti na dve razumevanji oblasti, ki sta za našo tematiko ključni. Oblast je običajno razumljena kot neka avtoritativna instanca vladavine na nekem teritoriju. V nasprotju s tem Foucault opozarja, da je za disciplinske družbe značilna precej drugačna koncepcija oblasti, ki jo Foucault definira takole:

Z oblastjo ne razumem »Oblasti«, kot celote ustanov in aparatov, ki zagotavljajo podvrženost državljanov v določeni državi. Prav tako z oblastjo ne razumem načina

podjarmljenja, ki bi imel, v nasprotju z nasiljem, obliko predpisa. In končno ne mislim na neki obči sistem nadvlade, ki jo en element ali skupina izvaja nad drugimi in katerega učinki bi s stalnimi razvejanji prevevali celotno družbeno telo. Analiza, v smislu oblasti, ne sme, kot neke začetne danosti, imenovati vrhovne oblasti države, oblike zakona ali skupne enotnosti neke nadvlade; to so prej zgolj njene končne oblike (Foucault 2000, 96).

Oblast v ožjem pomenu, kot višjo instanco politične vladavine nad ljudstvom, bomo kasneje imenovali politična oblast. To bo za nas le eden izmed medijev nove oblasti, ki bo politično upravljala s populacijo. Poglejmo si zdaj drugo pojmovanje oblasti, ki je ključni element Foucaultovih analiz družbenih razmerij:

Zdi se mi, da je pod oblastjo treba predvsem razumeti številnost odnosov moči, ki so imanentni področju, na katerem se izvajajo, in so sestavni del njihove organizacije; igro, ki jih prek nenehnih bojov in spopadov spreminja, krepi in preobrača: podpore, ki jih ti odnosi moči najdejo drug v drugem, tako da oblikujejo verigo ali sistem, ali pa nasprotno razlike, nasprotja, ki jih ločujejo drug od drugega; in končno strategije, v katerih dobijo ti odnosi učinek, katerega splošni obris ali institucionalna kristalizacija se utelesi v državnih aparatih, v oblikovanju zakona in v družbenih prevladah. [...] Oblast je povsod; to pomeni, da vse zaobjema, pač pa, da prihaja od povsod. [...] oblast ni neka ustanova in ni neka struktura, ni nekaka določena moč, s katero bi bili nekateri obdarjeni: oblast je ime, ki ga dajemo neki kompleksni strateški situaciji v dani družbi (Foucault 2000, 97).

Da bi se vsaj deloma izognili nesporazumom, bomo za to drugo pojmovanje oblasti kot razpršene mreže silnic, ki prečijo družbo, uporabljali izraz oblastna razmerja. Ta nova oblast oziroma nova oblastna razmerja so torej prinesla povsem drugačno vladanje, ki je vključevalo tudi populacijo in se ni več izvajalo zgolj proti njej, temveč veliko bolj prav z njeno pomočjo. Vladanje je temeljilo na vzgoji in discipline in ne več na kaznovanju. Osnovne tehnike vladanja v disciplinskih družbah so sedaj vključevale hierarhično nadzorovanje, klasifikacijo, normalizacijo in normalizacijske sankcije, vključno s produkcijo kršitev (Foucault 2004).

Ključno pri tem je, da posameznik sam privolil v to, kar se od njega zahteva oziroma pričakuje. To je najučinkovitejši način vladanja.

3 SEKSUALNOST V DISCIPLINSKIH DRUŽBAH

S spremembo načina izvajanja oblasti so se oblikovale disciplinske družbe, v katerih zaradi potrebe po nadzoru nad populacijo in prizadevanja po povečanju njene produktivnosti ni bilo mogoče prezreti vloge seksualnosti.

Ena od velikih novostih v postopkih oblasti je bil v 18. stoletju pojav »prebivalstva« kot ekonomskega in političnega vprašanja: prebivalstva-blaginje, prebivalstva-delovne sile ali delovne sposobnosti, prebivalstva v ravnotežju med lastno rastjo in sredstvi, s katerimi razpolaga. Vlade spoznajo, da nimajo opravka samo z osebki niti z »ljudstvom«, ampak s »prebivalstvom«, z njegovimi posebnimi pojavi in lastnimi spremenljivkami: rodnostjo, z bolehnostjo, z življenjsko dobo, s plodnostjo, z zdravstvenim stanjem, s pogostnostjo bolezni, z obliko prehrane in bivališč. [...] V središču tega ekonomskega in političnega problema prebivalstva je seks: treba je analizirati stopnjo rodnosti, starost za poroko, zakonita in nezakonita rojstva, prezgodnost in pogostost spolnih odnosov, način, kako jih narediti plodne ali jalove, učinek samega stanu ali prepovedi, posledico postopkov proti zanositvi – [...] Tokrat pa je prvič, da neka družba trdi, vsaj vztrajno, če že ne drugače, da njena prihodnost in sreča nista povezani samo s številom in krepostjo državljanov, ne samo s pravili o poroki in z ureditvijo družin, temveč z načinom, kako vsak uporablja svojo spolnost [...] Država naj ve, kako je s seksom državljanov in kako ga koristijo, vsak pa naj bo tudi sposoben, da nadzira, kako ga sam uporablja. Med Državo in posameznikom je seks postal vložek, in to javni vložek; ovije ga cel splet govorov, znanj, analiz in zapovedi (Foucault 2000, 29-30).

Predmet našega preučevanja je torej širši koncept seksualnosti oziroma seksa v družbi, ki je podvržena takšnemu ali drugačnemu nadzorovanju preko številnih mehanizmov

discipliniranja. Kaj seksualnost sploh je in kako jo umestiti v politični in družbeni prostor, je večna dilema in zalog nenehnih oblastnih bojev v sodobni družbi. Kolikor to ni samo človekova fiziološka potreba, ampak tudi izvor užitka in želje, je eden ključnih objektov, skozi katere se izvaja oblast – nadzorovanje seksualnosti je pač nadzor nad željo in užitkom. Seveda se oblast preko spolnosti neposredno polasti tudi subjektovega telesa, »postane koristna sila šele tedaj, ko je hkrati produktivno in podjarmljeno telo« (Foucault 2004, 33-34). V vsakem primeru je seksualnost zaradi svojega mesta v življenju celotne populacije primeren predmet za izpolnjevanje naloge, ki si jo zada disciplinska oblast, se pravi »oblast, ki ima nalogo, da prevzame odgovornost za življenje« (Foucault 2000, 148). Po Foucaultu je seks

na stičišču dveh osi, vzdolž katerih se je razvila vsa politična tehnologija življenja. Po eni strani izhaja iz discipline telesa: stroga vzgoja, krepitev in porazdelitev moči, prilagoditev in ekonomija energij. Po drugi pa, z vsemi globalnimi učinki, ki jih povzročijo, izhaja iz regulacije prebivalstva. Obenem se uvršča na dva seznama; povod daje neskončno majhnim nadzorstvom, kontrolam ob vsakem trenutku, izjemno natančnimi prostorskimi ureditvam, neomejenim zdravniškim in psihološkim pregledom, neki celotni mikro-oblasti nad telesom; prav tako pa daje povod tudi obsežnim meram, statističnim ocenam, posegom, ki so usmerjeni na celotno družbeno telo ali na posamezne skupine v celoti. Seks predstavlja hkrati dostop do življenja telesa in do življenja vrste. Služi nam kot matrica discipliniranja in kot načelo reguliranja (Foucault 2000, 150).

Lahko sicer rečemo, da disciplinska družba z regulacijo seks in seksualnost omejuje, ju marginalizira, tabuizira in definira, kaj je prav in kaj ne. Vendar obenem seks tudi povzdiguje ravno s tem, da o njem stalno govori. Kot pravi Foucault: »Ta govor o modernem zatiranju seksa se dobro drži. Nedvomno zato, ker ga je lahko imeti« (Foucault 2000, 9). Foucault tudi zavrne tezo o zatiranju seksa in trdi,

da je bilo od konca 16. stoletja naprej »spravljanje seksa v govor« daleč od tega, da bi prestajalo proces omejevanja, pač pa je bilo nasprotno podvrženo mehanizmu vse močnejšega spodbujanja; da tehnike oblasti, ki se izvajajo nad seksom, niso ubogale

načela strogega izbora, ampak nasprotno načelo širjenja in uvajanja mnogoličnih seksualnosti, in da se volja do znanja ni ustavila pred tabujem, ki se ga ne sme dvigniti, pač pa se je zagrizeno lotila – nedvomno skozi številne zablode – ustvarjanja znanosti o spolnosti (Foucault 2000, 16-17).

Družbena razmerja definirajo stanje duha družbe, definirajo »normalno« seksualnost ter posledično disciplinirajo posameznike, na posreden ali neposreden način. Posamezniki, ki odstopajo od »normalnosti«, so nevarni za oblastna razmerja, kajti s tem rušijo njena pravila in norme. Posledično rušijo stabilnost družbenih razmerij. Kazen za to je marginalizacija in etiketiranje, da je drugačen in potencialni sovražnik naši »zdravi« družbi. Ali pa se o tem sploh ne govori. Če posameznik norm ne sprejme prostovoljno in ne deluje skladno z njimi, ga torej doletijo sankcije.

Kot pravi Foucault, je govor o seksu del oblastnih razmerij – ti govori niso enoznačni, manifestirajo, vzpostavljajo, utrjujejo, rušijo norme in razmerja moči v mreži oblasti. Ravno zato so pomemben element političnih bojev.

Preden nadaljujemo, si pogledjmo, kako seksualnost, disciplino in oblast definirata Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki predstavlja ključno avtoriteto v rabi jezika, in Veliki splošni leksikon. Začnimo z disciplino. SSKJ jo definira »kot podrejanje, podreditev pravilom, predpisom, ki so obvezni za vse člane kake skupnosti« (Ahlin in drugi 2005). Gre torej za mehanizem vzpostavljanja reda, ki implicira, da je tisto, kar ni podrejeno pravilom, predpisom in tudi nekim nenapisanim družbenim normam, deviantno. Kakšna so pravila, je odvisno od razmerij moči v mreži oblasti. Oblast pa je po SSKJ-ju »možnost vplivati na koga, da ravna po določenih zahtevah, željah, če noče čutiti neprijetnih posledic« (Ahlin in drugi 2005). Gre torej za pojmovanje oblasti, ki je bliže Foucaultovemu kot običajnemu, zdravorazumskemu ozkemu pojmovanju oblasti (politična oblast). Vendar pa v oblastnih razmerjih politična oblast ni nepomembna – navsezadnje razpolaga z obsežnimi aparati nadzorovanja. Tudi na področju seksualnosti, ki jo *Veliki splošni leksikon* definira kot vsi

nagonski vzgibi in doživljaji, ki so povezani z užitkom, povezanim z draženjem spolnih organov in erogenih telesnih con – dojke, usta, danko, ščegetavček pri

ženskah itd. Individualne razlike pri draženju določenih telesnih predelov so zelo velike. Filogenetsko je spolnost namenjena razmnoževanju, vendar je spolno vedenje pri človeku pogosto ločeno od želje po potomstvu. Kot prototip spolnosti velja spolni odnos med odraslo žensko in moškim. Druge oblike spolnosti so homoseksualnost in parafilije. Spolni vzgibi so izraženi že pri otrocih. Spolnost je samo delno prirojena, večji del zmožnosti draženja in spolne prakse pa se mora človek priučiti. Oblike izražanja spolnosti so: spolna združitev, peting, draženje genitalij z rokami ali usti (tudi kot samozadovoljevanje). Spolnost je močno gonilo človekovega delovanja (Pogačnik 2005).

V definiciji spolnosti oziroma seksualnosti lahko razberemo normo normalne spolnosti oziroma seksualnosti, ki je skladna s trenutno vladajočo moralo. Tu je ključna binarna spolna matrika, iz katere je izpeljana heteronormativnost, vse ostalo pa je nato označeno kot drugačna oziroma odstopajoča oblika spolnosti: »homoseksualnost in številne parafilije« (Pogačnik 2005). Ključen je tisti del definicije, ki seksualnost oziroma spolnost na eni strani označuje kot »ločeno od želje po potomstvu« in omenja doživljanje, »ki so povezani z užitkom, z draženjem spolnih organov in erogenih telesnih con«, na drugi strani pa vztraja pri binarni spolni matriki, kjer »kot prototip spolnosti velja spolni odnos med odraslo žensko in moškim. Druge oblike spolnosti so homoseksualnost in parafilije« (Pogačnik 2005). Tako se preko govora, v tem primeru definicije o seksualnosti oziroma spolnosti, utrjuje oblast, oblastna razmerja glede pravilne ali ne pravilne seksualnosti.

Dominantna heteronormativnost trenutno ni ravno naklonjena drugim seksualnim praksam, tako kot je naklonjena heteroseksualni praksi. Zato so posameznice in posamezniki, čigar seksualno vedenje, želje in razmerja odstopajo od vladajočih norm, na neki način prikrajšani v polju osebnega, intimnega – intimno naj bi zadevalo posameznikovo izbiro ne glede dominantne norme.

Foucault v zvezi z normami v disciplinskih družbah opozarja, da tudi »zakon deluje kot norma« (Foucault 2000, 148-149). Podobno vlogo pa ima tudi t.i. javno mnenje, s katerim se utrjujejo predstave o tem, kaj je splošno sprejeto kot pravilno in kaj ni. Toliko ga lahko označimo kot del vladajoče morale. Javno mnenje pogosto otežuje boje marginalnih

seksualnih skupin na polju političnega in včasih predstavlja glavno oviro na njihovi poti, vendar mu je lahko tudi v podporo – javno mnenje namreč ni enotno. Pomembno je tudi vedeti, da je z njim mogoče manipulirati – ga npr. skonstruirati tako, da služi kot argument za ukrepe, ki utrjujejo obstoječa razmerja sil. In še dodamo še en paradoks, na katerega opozarja Mencin Čeplak – nanj se sklicujejo tisti, ki imajo največ možnosti za to, da ga (so)oblikujejo (Mencin Čeplak 1996).

4 VLADAJOČE NORME IN SEKSUALNOSTI

Rekli smo, da je posameznik, ki ne ravna v skladu z vladajočimi normami, s pomočjo različnih disciplinskih mehanizmov potisnjen na rob družbe, in da je z vzponom kapitalizma oziroma z nastankom meščanske družbe seksualnost postala privilegiran predmet oblastnega upravljanja. Kot pravi Foucault, so spolne in seksualne norme za identiteto meščanstva še posebej pomembne: »kri buržoazije je bil njen seks, ker je bila od tega odvisna kvaliteta potomstva« (Foucault 2000, 129). Kvaliteto potomstva pa glede na vladajoče norme nosijo ženske in nato otroci. Kajti:

o družini kot instanci kontrole in točki seksualnega nasičenja bi lahko rekli toliko: prav v »buržoazni« ali »aristokratski« družini je bila seksualnost otrok ali mladostnikov najprej postavljena pod vprašaj; v njej je bila medikalizirana ženska seksualnost; v njej je bilo najprej opozorjeno na možno patologijo seksa, na nujnost, da se ga nadzira, in na potrebo, da se iznajde neka racionalna tehnologija popravljanja (Foucault 2000, 125).

Vladajoče norme so načele posameznikov osebni prostor, znotraj katerega se je gradila njegova intimna seksualnost. Intimnost ni v absolutnem pomenu stvar osebnih izbir. Vanjo s svojimi definicijami in normami vedno že posegajo oblastna razmerja. Ravno zaradi tega je intimnost le kulturni konstrukt, ki navidezno nastopa kot posameznikova last.

Karen Struening pravi, da sta »privatnost in seksualnost v družbi razcepljeni preko moralne kulture« (Struening 1996, 505). Moralne kulture zato, ker je to v bistvu tudi del družbenih razmerij, nekakšen sektor znotraj družbe, preko katerih se mehanizmi discipliniranja glede seksualnosti pravzaprav formirajo in kanalizirajo. Lahko bi rekli, da jih posredno oblastna razmerja definirajo, vendar nas zanima sam proces konstitucije vprašanja privatnosti oziroma intime glede seksualnosti in seksa. Kot pravi Strueningova, lahko ljudi glede na prepričanja v zvezi s seksualnostjo razvrstimo v dve skupini. V prvo sodijo tisti posamezniki, ki seksualnost obravnavajo v kontekstu »moralnih vrednot, ki temeljijo na religijskih in sekularnih doktrinah, ki so vezane na ustvarjanje, vzgojo otrok in na vlogo spolov v navezavi na običajne družine¹« (Struening 1996, 508). Kot primer lahko vzamemo nasprotnike istospolnih družin oziroma porok. Ti pravijo, da sta ključni družbeni vrednoti »naravno« tvorjenje družine, za kar sta potrebna moški in ženska, in družina, ki jo sestavljajo mama, oče in njuni potomci oziroma otroci. Istospolna družina in poroka naj ne bi bili »naravni«, ker ne izpolnjujeta teh funkcij naše družbe². Istospolno usmerjenost torej implicitno (in pogosto tudi eksplicitno) obravnavajo kot ne/naravno. »Naravna« seksualnost je le heteroseksualnost – in še to samo določene seksualne prakse. Vse drugo je označeno kot nenormalno in predstavlja grožnjo običajni družini in »običajni« družbi.

Na drugi strani so po mnenju Strueningove tisti posamezniki, ki pravijo, da »so seksualne aktivnosti in izražanja neodvisna od norme, ki jo pripisujemo običajni družini, ali religijskih pogledov« (Struening 1996, 508), da so stvar vsakega posameznika, če je seksualnost konsenzualna. Kar pomeni, da je seksualna privatnost pravica in ne predmet družbene regulacije. Ta skupina posameznikov tvori svobodomiseln oziroma na neki način opozicijski del družbe glede seksualnosti. Opozicijske zato, ker nasprotujejo vladajoči heteronormativnosti. V institucijah³, kot so šola, bolnišnice, zapor, internati ter druge institucije pod okriljem države, celo v nekaterih znanstvenih disciplinah, prevladuje vsaj

¹ Avtorica se pravi, da bo izraz običajna družina uporabljala za oznako družine, ki jo poleg otrok tvorita dva starša nasprotnega spola, torej mati in oče.

² Nekaj primerov kako gleda na seksualnost javnost: (Širol 2009), (Van den Aardweg 2004) in (Šolnič 2009).

³ Več o tem najdemo v delih (Foucault 2000) in (Foucault 2004).

implicitna predpostavka o heteroseksualnosti kot edini naravni seksualnosti. Ta predpostavka sama po sebi disciplinira in izpolnjuje zahtevo, po kateri »mora disciplina omogočiti delovanje oblastnih razmerij, pa ne od zgoraj, temveč v samem tkivu mnogovrstnosti, in sicer kar najbolj diskretno« (Foucault 2004, 241). V disciplinskih družbah se torej diskretno briše meja med znotraj in zunaj. Važno je to, da služi družbenemu redu.

Politična oblast oziroma sile, ki imajo v rokah državni aparat, niso nujno odločilni člen v oblastnih razmerjih: lahko zagovarjajo seksualno enakost, jo celo uzakonijo, vendar ta v praksi ne pride do izraza, če nima večinske podpore pri drugih členih oblastnih razmerjih. Sicer je na polju političnega cel spekter idej, prepričanj in vrednot, ki botrujejo h končni podobi tega polja in jih ne moremo preprosto deliti na črne in bele. V grobem bi si vendarle upali trditi, da so nekatere ideje in prepričanja dominantnejše od drugih, kar je pri vprašanju seksualnosti lahko usodno za tiste, ki odstopajo od večinskih norm. Oblastna razmerja vključujejo vse, tiste, ki imajo politično moč, in tiste, ki je nimajo, polje političnega pa je znotraj tega le eden od poligonov za doseganje političnih, socialnih, ekonomskih in drugih pravic na področju seksualnosti.

Ena izmed ključnih institucij, ki vpliva na oblikovanje vladajočih norm, je tudi religija, še zlasti, če je vgrajena v dano družbo in njeno tradicijo. Evropski prostor je zaznamovala krščanska religija. Ni mogoče zanikati dejstva, da je krščanstvo s svojimi predstavami in institucijami aktivno sodelovalo pri oblikovanju moderne kulture na evropskih tleh⁴. Bilo je oziroma še vedno je vpliven člen oblastnih razmerij. Pravzaprav je prav krščanska, še zlasti katoliška religija prva poskrbela za intenziven vdor govorov o seksualnosti (Foucault 2000). Odkar je bila uvedena obveza vsakoletne spovedi, se je spovednicah pogosto izgovorila beseda o seksu. Med verniki so namreč veljala jasna določila, kaj je glede seksualnosti prav in kaj ne, in kar je bilo zunaj verskih norm, je veljalo kot greh. In ko je grešnik, ki je prakticiral »nedovoljeno« obliko seksualnosti, prišel prositi pokoro, mu je

⁴ K tej kulturni shemi je seveda treba dodati tudi Severno, Srednjo in Južno Ameriko, predvsem zaradi skupnih kulturnih predpostavk, ki so se izvažale skupaj s kolonializmom in poseljevanjem prej omenjenih kontinentov.

bilo jasno povedano, da mu bo odpuščeno samo, če svojo željo ubesedi, spravi v govor (Foucault 2000, 24-25).

To tematiko je z nekoliko drugačnega vidika poglobljeno obravnavala tudi Uta Ranke–Heinemann v delu *Katoliška cerkev in spolnost*. Meje izgovorljivega je določala cenzura, ki jo je cerkvena oblast izvajala nad seksualnostjo⁵, prav tako meja med dovoljenim in strogo prepovedanim, kar je zahtevalo posebno pokoro. Za nekatere grehe so vernikom naložili celo seksualno vzdržnost. Kot pravi avtorica, so »spokorjenci« za pregrehe »morali podobno kot menihi posvetiti življenje popolni odpovedi posvetnim zadevam. To je torej pomenilo tudi dolgoletno spolno vzdržnosti« (Ranke–Heinemann 1992, 148). »Grešniki« so bili kaznovani za številne spolne prakse, ki jih Cerkev ni odobraval, med katerimi so vidno mesto zavzemali ukrepi za preprečevanje zanositve. Kot pravi avtorica, se je Cerkev glede tega jasno opredelila:

Kot dejanje preprečevanja zanositve ni veljalo samo jemanje napitkov, ampak tudi razne vrste spolnega odnosa, pri katerih do zanositve ne more priti: coitus interruptus, analni ter oralni spolni odnos. Cerkvena pokora⁶ za vse tri vrste spolnosti je velikanska. Odmera kazni je v posameznih knjigah pokore sicer zelo različna, vendar vzbudi pozornost dejstvo, da sta oralni in analni spolni odnos⁷ (coitus interruptus redkeje omenjajo) pogosto kaznovana strožje kot splav, celo ostreje kot naklepni umor (Ranke–Heinemann 1992, 150).

⁵ Na tem mestu se izpostavlja vprašanje ženske seksualnosti, splava, onanij ter drugih vprašanj, povezanih s seksualnostjo. V srednjem veku je bil vpliv religije na tem področju še toliko večji, ker je ravno ona določala osnovna moralna in etična pravila, ki naj bi jih verniki spoštovali. Za našo razpravo je pomembno dejstvo, da se je ta tradicija religioznega vpliva ohranila v morali in etični dediščini časa moderne zgodovine Evrope in posledično tudi današnjega časa. Več v (Ranke–Heinemann 1992).

⁶ Kar bi lahko razumeli kot discipliniranje podanikov.

⁷ Prej omenjeni »Zahod« v nekaterih državah evropske tradicije še danes postreže s podobnimi idejami. Vzemimo na primer sodni proces iz Louisiane, kjer je bil nekdo obtožen posilstva, vendar tudi analnega in oralnega občejanja (Gay and Lesbian Archives of the Pacific Northwest 2005a). Še zgovornejši je seznam držav Združenih držav Amerike, kjer je analni in oralni seks kriminalno dejanje. Prav tako so v nekaterih izmed navedenih državah prepovedana homoseksualnost, onanija in številne druge seksualne prakse (tudi zoofilija) (Gay and Lesbian Archives of the Pacific Northwest 2005b).

Cerkev je skozi zgodovino dejansko nadzorovala seksualnost, jo definirala, razširjala in disciplinirala »nespodobno«. Vendar je to le bežen oris vpliva religije na današnjo regulacijo seksualnosti. Vplivov je veliko več in veliko več je tudi posrednih vplivov na zatiranje in povečevanje določene seksualnosti preko družbenih norm. Katoliška cerkev v Evropi še vedno močno vpliva na prevladujoče stališče do homoseksualnosti in splava, celo na zakonsko regulacijo tega področja, predvsem posredno, s svojim vplivom na »javno mnenje«.

Kot poudarja Foucault, imajo izjemno pomembno vlogo v regulaciji seksualnosti znanosti – medicina, pedagogika, psihologija, biologija, pa tudi pravo, ekonomija in psihoanaliza. Vse te znanosti so se v nekem trenutku počutile poklicane, da iz seksualnosti naredijo predmet svojega preučevanja. To so lahko naredile le tako, da so ljudi spodbujale h govoru o svoji seksualnosti, iz česar so nato same razvile svoj, tokrat znanstveni govor o seksualnosti. Zaradi ogromne količine tega govora in zaradi velikega družbenega pripoznanja, ki mu ga je s svojo avtoriteto zagotavljala znanost, je tovrstna regulacija sčasoma zajela vse sloje družbe, bogate, revne, moške in ženske.

Od 18. stoletja dalje je seks kar naprej povzročal nekakšno splošno govorno razdraženost. In ti govori o seksu se niso množili zunaj oblasti ali proti njej; temveč prav tam, kjer se je oblast izvajala in kot sredstvo njenega izvajanja: povsod so bile urejene spodbude h govorjenju, povsod sredstva za poslušanje in beleženje, povsod postopki za opazovanje, izpraševanje in izražanje. Seks je preganjan in siljen k obstoju v govoru. Od navadne zapovedi, ki vsakomur nalaga, da iz svoje seksualnosti dela stalen govor, do številnih mehanizmov, ki na področju ekonomije, pedagogike, medicine in prava spodbujajo, izločajo, urejajo in institucionalizirajo govorjenje o spolnosti (Foucault 2000, 36-37).

Hkrati pa se kakor pri vsakem izvajanju oblasti tudi ti sprožajo upori in odpori. Tako je govor o seksu tudi govor o borbi za pravico do drugačne seksualnosti – tudi v medicini in drugih znanostih. Nedvoumni so zlasti odpori gibanj za pravice seksualnih manjšin, ki se borijo na poligonu družbenih in političnih razmerij.

5 HOMOSEKSUALNOST SKOZI ZGODOVINO EVROPSKE TRADICIJE

Poglejmo, kako Foucault v Zgodovini seksualnosti analizira odnos do seksualnosti v 17. stoletju, da bodo spremembe, ki so se zgodile v 19. stoletju, očitnejše:

Pravijo, da je v začetku 17. stoletja še veljala določena odkritost. Navade niso zahtevale nobenega skrivanja; ljudje so besede govorili brez pretiranega obotavljanja in stvari so imenovali brez prevelikega pretvarjanja; z nedovoljenim so bili v strpni domačnosti. Predpisi o nedostojnem, nespodobnem, spotakljivem so bili povsem ohlapni, če jih primerjamo s tistimi iz 19. stoletja. [...] Temu svetlemu dnevu je sledil kratek somrak in slednjič enolične noči viktorijanskega meščanstva. Od tedaj je seksualnost skrbno zaprta. Vseli se v dom. Prilasti si jo zakonska družina in jo v celoti vsrka v resno nalogo razmnoževanja. O seksu se molči. Par, zakonit in plodilen, določa pravila. Vsiljuje se kot vzorec, se postavlja kot norma, v rokah ima resnico, ohranja pravico do govora in si pri tem pridružuje načelo skrivnosti (Foucault 2000, 8).

Rekli smo že, da Foucaultu vzponu meščanstva v 19. stoletju pripisuje glavne »zasluge« za »posvetno« regulacijo seksualnosti in da je množenje različnih diskurzov o seksualnosti izzvalo govore o »deviantnih« praksah, pa tudi odpore. Tako so v tistem obdobju dobila ime tudi seksualna, erotična razmerja med osebami istega spola. Ta razmerja so bila sicer preganjana, odkar je krščanstvo postalo državna religija, že v rimskih časih je bilo razmerje moškega z moškim kaznovano s smrtno kaznijo (Primorac 2002); vendar se je ta pregon jasneje artikuliral šele po vzponu meščanstva, kar je za nas najbolj pomembno.

Kot opozarja Mosse (Mosse 2005), je v 19. in na začetku 20. stoletja seksualnost postala predmet discipliniranja v imenu dobrobiti nacije. Spolne vloge so bile zelo jasno določene in kakršnakoli odstopanja so bili označena kot nenormalna. Tako ni bilo prostora za ljudi, ki niso čutili stika s svojim biološkim spolom, saj so vzbujali občutek nereda, nenormalnosti in nevarnosti na področju družbenega. Moškost je simbolizirala moč telesa in duha – označevali so jo dinamični simboli bojvnika, varuha in zaščitnika naroda.

Ženskost so, nasprotno, označevali kot bolj ali manj pasivno in s statičnimi simboli⁸ državnosti oziroma nacije. Vloga ženske je bila zaznamovana z nežnostjo, emocijami in materinstvom. Vloge so determinirale vitalnost nacij, kar pomeni, da so bila odstopanja od normalnega označena kot potencialna grožnja za nacijo (Mosse 2005). Zdravo telo, zdrav duh in zdrava spolnost so koristili naciji, odstopanja od norm moškosti oziroma ženskosti in heteroseksualnosti pa so bila nezdrava in so načenjala sicer zdravega posameznika in posledično nacijo. S tem se je averzija do kršilcev norm samo še stopnjevala. Mladi so bili vzgajani v dobre državljane, ki so tako moralno kot seksualno dobri – prav mladi so veljali za tisti del populacije, ki jo je treba najbolj obvarovati pred homoseksualnimi nagnjenji, saj je bila od njih odvisna prihodnost nacije, hkrati pa so bili dovzetni za negativne zglede in bi tako lahko postali rušilci stebrov družbenega reda. Uprizarjali so mlada zdrava telesa, ki so simbolizirala zdravo in močno nacijo. Diskurz o seksu se je širil med mladimi, ki jih je bilo potrebno zaščititi pred »nenaravnimi« in »nezdravimi« seksualnimi praksami⁹.

Pred 19. stoletjem je bila homoseksualnost oziroma sodomija kriminalno dejanje, izvirni greh in sramota za nacijo. Tedaj so se religijskim dogmam¹⁰ pridružila medicinska dognanja, ki so uveljavila tezo, da je homoseksualnost bolezen (ponekod je veljala vse do 70-ih let prejšnjega stoletja). Homoseksualnost je bila v večini držav še dolgo kriminalno dejanje, z izjemo Francije in Italije (Primorac 2002, 150). Tudi sodna medicina je pričela obravnavati homoseksualce ter ustvarjati vizualne profile potencialnih bolnikov. Njihove

⁸ Simboli in spolne vloge so igrali veliko vlogo v nacionalni mistiki, kajti nacionalni heroji oziroma heroinje so bili neke vrste identifikacijski element nacionalnega boja in nacionalni simbol je moral utelešati vitalnost nacije. Germania, Marianne in druge junakinje so bile upodobljene v skladu s takratno družbeno atmosfero, ki je diktirala, kaj je normalno in kaj ne. Marianne je bila enkrat upodobljena kot napol gola, drugič kot urejena gospa, tretjič kot statični simbol in simbol enotnosti, statusa quo v državi. Vloge tako moških kot žensk so bile eksplicitno določene in v skladu s heteroseksualno normo.

⁹ Primer slike 1 in slike 13 (Mosse 2005, 143-149), kjer na prvi sliki opozarjajo na škodljivost ženske masturbacije in škodljivost homoseksualnosti na mladino. Obe sliki kažeta bolešno mladino, ki je bila v stiku z omenjenimi seksualnimi praksami.

¹⁰ Na tej točki je zanimivo omeniti krščanske poglede na homoseksualnost. Katoliška vera je homoseksualnost obsojala kot greh zoper božji red in naravo, vendar je obstajala razlika med t.i. normalnimi in nenormalnimi homoseksualni odnosi. Razlika je bila odvisna od posameznikove namere, namreč od tega, ali so bili odnosi del težnje za čutnimi užitki in nasladami ali zgolj naključni. Protestantizem nasprotno ni poznal razlik med namerami spolnega odnosa. Meje med normalno in nenormalno spolnostjo so bile strogo zarisane in brez možnosti odpuščanja. Gre pa predvsem za čas od 16. stoletja pa do drugega vatikanskega koncila (Ranke-Heinemann 1992).

najbolj značilne lastnosti naj bi bile poženšččnost, zanemarjenost, bled videz in rdeče oči (Mosse 2005). Homoseksualec je s tem postal sinonim za splošno nespodobnost, pred katero je bilo treba še posebej skrbno obvarovati mlade ljudi. To je bil eden izmed razlogov, ki je Sigmunda Freuda privedel k raziskovanju razvoj spolne usmerjenosti (ne le homoseksualnosti). S svojo tezo o izvorni biseksualnosti je bil eden izmed pionirjev dekriminalizacije homoseksualnosti. Vseeno se tudi Freud ni distanciral od medikalizacije homoseksualnost. Kot pravi Rieff, »Freud ni bil pripravljen legitimizirati ne homoseksualnosti ne lezbičnosti. Svoboda izbire moških in ženskih objektov, je pisal, je možna samo v otroštvu ali v primitivnih družbenih razmerah in v zgodnjih zgodovinskih obdobjih« (Rieff v Mosse 2005, 62). Moško homoseksualnost je Freud v končni instanci še vedno interpretiral kot usmeritev seksualnega gona v seksualni cilj nasprotnega spola (Freud 2007). Menil je, da je za homoseksualnost kriva primarna socializacija oziroma razvojne motnje. Taka miselnost je prisotna še danes, saj mlade ljudi zasipavajo s številnimi organizacijami, priročniki, svetovalci ter terapijami, kako ozdraviti to psihopatološko motnjo¹¹.

Po drugi strani pa so imele lezbijke status nevidnih členov družbe. Pred 19. stoletjem, podobno pa je tudi danes, intimnost med ženskami oziroma mladimi dekleti ni dvigovala toliko prahu v družbi, kajti ženska nedolžnost, pasivnost in nezmožnost fizične penetracije ne sodi v definicijo spolnega odnosa. Konzumacija spolnega odnosa po najbolj razširjeni¹² definiciji vsebuje penetracijo in ženske tega same niso sposobne. Še več, lezbični prizori so bili v umetnosti 19. stoletja prav pogosti. Deklicam oziroma mladostnicam je bilo celo družbeno priporočeno in zapovedano druženje v družbi istega spola, tudi intimno dotikanje ni bilo nenavadno¹³. Kljub temu se je odnos do lezbijk spremenil in podobno kot homoseksualnost je bila tudi lezbičnost definirana za bolezen. »Lezbijke so tako kakor

¹¹ Primer poročila neke konference za pomoč mladim homoseksualcem in njihovim staršem (Nacional Association for Research & Therapy of Homosexuality 2008).

¹² Osnovna definicija v smislu spolnega odnosa med moškim in žensko, torej definicija heteroseksualnega odnosa v 19. stoletju.

¹³ Dotikanja, kot so poljubi, objemi, držanja za roke, itd. Na tej točki je zanimivo poudariti, da je podobno obnašanje razširjeno tudi med današnjimi mladostnicami. Pri mladostnikih, starimi nad 12 ali 13 let, je druženje znotraj istega spola prav tako pogost pojav.

homoseksualci ogrožale delitev na dva spola in s tem spodkopavale korenine družbe«. Še več: »Lezbijke so najbrž res ogrožale družbo še veliko bolj kot homoseksualci, če upoštevamo vlogo žensk kot zavetnic in mater družine in nacije« (Mosse 2005, 165).

Ko govorimo o vitalnosti nacije, ne smemo izpustiti usode homoseksualcev med drugo svetovno vojno. V njej so bili obravnavani podobno kot judje, Slovani in Romi. Bili so odpadniki in bolan člen nacije, zaradi česar jih je bilo potrebno likvidirati. Označeni so bili z roza trikotnikom in izgnani v taborišča ali pa so bili poskusni zajčki za nacistične znanstvenike, ki so na njih preizkušali številne preparate za ozdravitve, za čiščenje arijske rase in podobno (Haerberle 1981).

Spolne vloge so (bile) torej v družbi jasno definirane. Preko teh vlog se je oblikovala tudi spolna, družbena in politična identiteta. Ker homoseksualnost ni bila sprejeta kot družbeno sprejemljiva oblika seksualnosti, so bili posamezniki, ki so privzeli homoseksualno identiteto, prikrajšani za že pridobljene politične in socialne pravice. Skozi prakse te vrste so bili homoseksualci označeni kot drugorazredni državljani. Takšno je bilo stanje v 19. stoletju in v določeni meri velja še danes. Homoseksualci so bili prisiljeni v mimikrijo, kajti razkritje spolne identitete je v večini primerov pripeljalo do negativnih posledic. Nekatere države so imele za homoseksualni odnos predpisano celo smrtno kazen¹⁴ (Mosse 2005, 46).

Po drugi svetovni vojni, predvsem pa v 60-ih letih 20. stoletja, so se oblikovala gibanja odpora, gibanja »seksualnih manjšin« za pridobitev političnih in družbenih pravic. K temu je prispevala tudi seksualna revolucija, ki so jo vodili mladi, razvijali so se alternativni študiji in pojavile številne raziskave in analize seksualnih praks in identitet. Gre za počasne korake, ki posameznikom, ki se spopadajo s homofobnimi akcijami, lajša izstop iz

¹⁴ »V Angliji so po odpravi smrtne kazni leta 1885 sprejeli amandma h kazenskem zakoniku, ki je kaznoval vsa homoseksualna dejanja, storjena bodisi javno ali zasebno. Taka dejanja so sodila med 'vulgarne nedostojnosti', kar je dalo sodnikom veliko svobodo« (Mosse 2005, 46). Ena izmed najbolj restriktivnih držav je bila Prusija, ki je smrtno kazen za homoseksualce odpravila šele leta 1851, ni pa odpravila zaporne kazni in odvzema državljanskih pravic. Po pruskem zakoniku se je kasneje zgledovala tudi nacistična Nemčija, ki ni dopuščala nikakršnih seksualnih »deviacij«. Pozitiven pogled prinaša Napoleonov zakonik iz leta 1810, ki je spodbujal dekriminalizacijo homoseksualcev. Seveda je treba kot izjemo navesti tudi Francijo in Italijo v 19. stoletju, ki sta prav tako dekriminalizirali homoseksualnost (Primorac 2002, 150).

»klozeta«¹⁵ in povečuje svobodo glede lastne seksualnosti. Vendar je obravnavanje homoseksualnosti, transseksualnosti, transvestizma, interseksualnosti kot greha, še zlasti pa kot bolezni, še vedno močno zakoreninjeno v vsakdanjih govorih, znanstvenih predpostavkah, govorih predstavnikov rimskokatoliške cerkve. Ta cerkev še vedno zagovarja nekdanje poglede na seksualnost in vladajoče norme v najbolj konservativni obliki (binarna spolna matrika in družina kot osnova družbe). Zdi se, da zaradi zahtev obstanka religije, kot jih razume sama, in zaradi notranjega nadzorovanja svojih vernikov ni pripravljena sprejeti drugačnega pogleda.

S pojavitvijo gibanj odpora postane seksualnosti neke vrste družbeni problem. Ta se razširi, ko se v gibanje vključijo vsi zgoraj omenjeni segmenti družbe. Obenem igra pomembno vlogo javno mnenje. S tem se vrnemo na iztočnico, ki jo je podala Karen Struening. Kot smo že opozorili, po njenem mnenju v odnosu do seksualnosti obstajata dve vrste ljudi: eni zavzamejo opozicijsko držo proti oblastnim razmerjem, drugi ne. Ali drugače, eni varujejo družbo pred spremembami in preprečujejo vdor novih, drugačnih idej, ki so za našo družbo »nenormalne«¹⁶. Na tem mestu je za homoseksualnost znotraj oblastnih razmerij važna možnost izbire spolne identitete, kar pa je zopet točka, na kateri oblastna razmerja in govor o seksualnosti postanejo paradoksní. Tudi za samo zavzemanje za možnost izbire spolne identitete namreč velja, da ostaja ujeto v okvire diskurza o spolnosti, ki seksualnost problematizira in izpostavlja oblastnim razmerjem.

Zgodovina homoseksualnosti je zgodovina boja proti preziru, šikaniranju in diskriminaciji. Mladi so v tem procesu identifikacije zelo ranljivi že zaradi identifikacijske nestabilnosti in ne samo zaradi delikatnosti spolne oziroma seksualne identitete. Mladi res rušijo tradicionalne vzorce svojega časa, vendar ne brez žrtev (pri čemer so jim pogosto v pomoč

¹⁵ »Klozet« izhaja iz angleške besede »closet«, ki označuje občutek zaprtosti ali stisko ljudi, ki so spoznali lastno seksualno identiteto v nasprotju z dominantno kulturo, v kateri živijo. Tako je proces razkritja ali »coming out« precej stresen, saj so reakcije okolice nepredvidljive. Za mladostnike je bistven odnos s starši, sorodniki in šele na to z vrstniki. Boljši so odnosi s starši, lažje je razkritje. Več o tem v nadaljevanju (Beaty 1999).

¹⁶ Kot primer lahko navedemo katoliško internetno stran, ki razglablja o normalnosti in vitalnosti družbe, ki ima za osnovno seksualnost, v tem primeru homoseksualnost (Van den Aardweg 2004).

številne podporne skupine in drugi varni prostori ter deloma mediji), s tem pa se postopoma spreminjajo tudi razmerja moči oziroma sama oblastna razmerja.

6 GEJEVSKA, LEZBIČNA IN QUEER GIBANJA TER HOMOSEKSUALNA IDENTITETA

Konec 19. in v začetku 20. stoletja so v Evropi kljub nenaklonjeni družbeni in politični klimi nastajale subkulture, kjer je homoseksualnost lahko postala vidna. Lahko bi celo govorili o zametkih gejevskih in lezbičnih družbenih gibanj, ki so na Zahodu v drugi polovici 20. stoletja tako okrepila svojo družbeno in politično moč, da jih ni bilo mogoče ignorirati (Broad 2002). Tako je vse več držav dekriminaliziralo homoseksualnost, psihološka in psihiatrična združenja in celo Svetovna zdravstvena organizacija pa so jo črtala s seznama patologij (Kuhar 2005).

»Heteroseksualnost je norma, ki je vpeta v tako rekoč vse vidike sodobnega družbenega življenja. [...] Heteroseksualnost je institucionalizirana kot oblika prakse in odnosov« (Kuhar 2005, 119). Heteronormativnost je še vedno tako močno zakoreninjena v družbi, da so kljub dekriminalizaciji in »depatologizaciji« geji in lezbijke še vedno pogosto žrtve deskriminacijskih praks. Ker je heteroseksualnost družbena norma, je toliko težje prevzeti homoseksualno identiteto brez notranjih in zunanjih bojev. »Comming out« ali razkritje ni samo dejanje osebnega iskanja identitete, ampak ga lahko razumemo tudi v političnem smislu boja za enakopravnost in enakost. Osebne zgodbe ljudi, ki so se razkrili, so »prispevale k oblikovanju identitete gejevske in lezbične politike« (Kuhar 2005, 120). Homoseksualna identiteta je označena kot deviantna glede na »binarno spolno matriko« (Kuhar 2005, 121), znotraj katere je svet razdeljen na dva biološka spola, ki sta prav tako fiksna, kot moški in ženska. Za posameznika oziroma mladostnika, ki čuti neko nepovezanost s svojim fiksnim spolom, postane lastna identiteta problem in zaradi heteroseksualnih družbenih norm zapade v krizo identitete in krizo razkrivanja. V odkrivanju seksualne identitete gre posameznik preko socialnih, emocionalnih in genitalnih

izkušnjah, ki botrujejo razmišljanju o njegovi potencialni seksualnosti (Plummer v Kuhar 2005, 121). Ker družba privilegira heteroseksualnost, je problem razkritja že v osnovi v tem, da tisti, ki se »razkrije«, tvega družbene, družinske in ostale zavrnitve, zato so nekateri posamezniki prisiljeni v mimikrijo ali celo zapadejo v zanikanje. Tisti, ki se vendarle odločijo za razkritje, so v večini precej previdni pri izbiri oseb, ki se jim bodo naprej razkrili¹⁷. Problem je tudi v izobraževanju glede homoseksualnosti in drugih seksualnih praks, kajti zaradi družbenih norm in prevladujočih prepričanj so individuumi negotovi glede lastnih občutij. Razkritje predstavlja velik emocionalni napor in vzpostavitev nove spolne identitete.

Mladi homoseksualci in homoseksualke sprva čustev ne prepoznajo kot homoseksualnih in nadaljujejo heteroseksualno »usmeritev«. Preko raziskovalnih stopenj lastne seksualnosti pridejo do neke vrste čustvenega prepada. Mladi se tako soočajo z negotovostjo, strahom, občutkom krivde in z zanikanjem čustev do istega spola ter s kroničnim pomanjkanjem samozavesti.

»Comming out« je kot proces artikuliran s stanji identitetnega zavedanja. Ena izmed prvih, ki so artikulirali model homoseksualne identitete (Zera v Beaty 1999), je bila v 80-ih Cassova. Po njeni razdelitvi (Cass v Beaty 1999, 1) gre individuum skozi šest nestarostno specifičnih stopenj, in sicer: (1) identitetno zavedanje, ko se posameznik zaveda, da je drugačen; (2) identitetna primerjava, ko se posameznik sicer zaveda, da je morebiti homoseksualec, ampak se poskuša vesti heteroseksualno; (3) identitetna toleranca, ko posameznik pride do spoznanja, da je res homoseksualec; (4) sprejetje identitete, ko posameznik začne spoznavati homoseksualno skupnost; (5) identitetni ponos, ko oseba postane aktiven član v gejevski skupnosti; in nazadnje (6) spajanje, ko se individuum popolnoma sprejme takega, kot je, in prav tako tudi druge okoli sebe.

Njeno delo je nadgradil konec 80-ih Troiden, ki je vključil starostne specifične odkrivanja homoseksualne identitete. Oseba gre po njegovem skozi štiri stanja, ki si sledijo časovno.

¹⁷ Kuharjeva raziskava je narejena v slovenskem prostoru in odkriva, da se večina respondentov razkriva ljudem, za katere menijo, da jih ne bodo obsojali, ter materam. Zato je dejanje razkritja v večini pozitivno sprejeto, čeprav je v nekaterih družinah še vedno zaznati zanikanje ali poskus »spreobrnitve«.

Začne se v predpubertetni fazi z občutljivo stopnjo, ko oseba že ima homoseksualna občutenja, vendar brez razumevanja in navezave na homoseksualno samoidentiteto. Sledi stanje zmede v mladostnikovi identiteti, ki se v večini pojavi v dobi adolescence, in v tem stanju oseba pride do spoznanja, da je homoseksualec. V stanju sprejetja identitete oseba akceptira homoseksualno identiteto kot tako, na koncu pa sledi razkritje, ko se mladostnik ali posameznik vključi v homoseksualno skupnost, če je ta prisotna v okolju. V stanju sprejetja torej oseba oziroma mladostnik sprejme homoseksualni način življenja (Troiden v Beaty 1999, 1).

Sullivan po drugi strani opozarja na stisko mladostnikov pri razkritju in soočenju z lastno homoseksualno identiteto. Mladostniki v predpubertetni dobi sicer opažajo razliko v seksualni orientaciji, vendar se teh razlik ne zavedajo v okviru homoseksualnosti. Tako večina mladostnikov ignorira istospolna čutenja in pride do potlačitve homoseksualnih občutenj, dokler niso emocionalno in socialno zreli za soočenje. Podobno kot Cassova in Troiden se s stanji razkritja homoseksualne identitete ukvarja tudi Coleman; razdeli jih takole: predrazkritje, razkritje, raziskovanje, prvo razmerje in identitetno integracijo. Predrazkritje je po njegovi razdelitvi faza, ko posamezniki čutijo drugačnost od drugih, vendar se še ne zavedajo homoseksualnih čutenj. V drugi fazi si posamezniki priznajo homoseksualna čutenja, vendar še nimajo jasne slike o lastni seksualnosti. V raziskovalni fazi odkrivajo novo seksualno identiteto. V teh treh fazah morajo posamezniki zgraditi nove medosebne stike in graditi na prvem partnerskem razmerju. Pomembno je zgraditi zdrav odnos do sebe in oblikovati lastno samozavest ter pridobiti »veščine« istospolnih partnerstev. Tako se javna in privatna osebna sfera združita v integraciji do homoseksualne identitete (Sullivan in Colman v Beaty 1999, 1).

McDonald opozarja, da pri odkrivanju homoseksualne identitete nastopi kriza identitete. Na vzorcu 199 adolescentov in odraslih je ugotovil, da 15 % doživi negativne posledice identitete, ki jih spremljajo somatske bolezni, poskusi samomora in številne vedenjske motnje (McDonald v Beaty 1999, 1). Zdrava rešitev tega problema je medsebojno sprejetje drugačnosti. Roesler in Deisher sta na vzorcu 60 moških adolescentov ugotovila, da je bil razmak med prvo homoseksualno izkušnjo in razkritjem štiri leta, ta prehodna doba pa bila

je zaznamovana z vznemirjenjem (48 %), stresom in poskusi samomora (31 % vprašanih) (Roesler in Deisher v Beaty 1999, 1).

Razkritje homoseksualnosti je torej povezano s številnimi čustvenimi pretresi in osebnostnimi krizami, pri čemer lahko negativna reakcija privede k vračanju na začetne stopnje razkritja homoseksualne identitete. Poleg razkritja posamezniki iščejo tudi tihi argument in potrdilo, da ti občutki niso le prehodna faza in da lahko delajo naprej na sebi. Najbolj emocionalno razkritje je razkritje pred starši, predvsem zaradi binarne spolne matrike in zaradi pričakovanja staršev, da bodo pridobili potomstvo (Kuhar 2005, 121). Ko se otroci soočijo s starši, postavijo tudi starše v homofobno okolje. Tudi starši se tako soočajo s šikaniranjem podobno kot njihovi otroci in od staršev je odvisno, ali se bodo sami zaprli v emocionalni »klozet« ali se bodo odločili za homoseksualno razkritje. Sprejetje je odvisno tudi od odnosa med mladostniki in njihovimi starši, kajti če so ti odnosi boljši, je manj negativnih odzivov in tudi samo razkritje nastopi prej kot pri mladostnikih, ki niso v dobrih odnosih s svojimi starši. Vendar je pri obeh sprva vsaj prisotna vsaj prikrita možnost zavrnitve, pri slednjih še toliko bolj. Pri tradicionalnih družinah igrajo veliko vlogo religijske vrednote, poroka in pričakovanje otrok. Pri fantih je razkritje še nekoliko težavnejše kot pri dekletih, ker so lezbijke veliko bolj sproščene glede svoje seksualnosti kot geji, predvsem zaradi bolj sproščenih in intimnejših odnosov med dekletimi in večje tolerance v družbi. Tudi starši nekako lažje sprejmejo homoseksualno usmerjenost hčera kot sinov (Williams in Dube 1998, 7).

Pozitivno sprejetje homoseksualnega otroka omogoča mladostniku in odraslemu zdrav in sproščen odnos do sebe in okolice. Lažje se spoprijema z homofobno družbo in je v manjši meri podvržen notranjim in zunanjim konfliktom, ki vodijo v psihofizične travme. Nasprotno pa pri mladostnikih, ki so se srečali z neodobravanjem ali celo z zavrnitvijo, lahko pride do hujših travm in celo do samomora. Seveda je to v veliki meri odvisno od podpore okolice in prijateljev. Nekateri, ki so se morali soočiti z izredno negativnim odzivom, so prekinili stike z družino in spremenili okolje. Večina se jih razkrije med 15. in 19. letom in največji problem je razkritje pred očetom. Najprej se razkrijejo pred sestro, bratom ali mamo ter šele nato, če sploh, pred očetom. Ob razkritju je precej pogosto zanikanje, trditve, da je to le prehodna faza, nastopi lahko odtujenost, v izrazito pozitivnih

primerih pa celo odobravanje, razumevanje in posledično tudi še dodatno zблиžanje otroka s starši. Treba je izpostaviti tudi veliko pogostnost zaupanja prijateljem in sošolcem, ki so ponekod tudi pred bližnjimi sorodniki, predvsem zaradi strahu pred zavrnitvijo ali obsojanjem (Kuhar 2005, 125-135).

Čeprav popolna zakonska enakopravnost ne bi čez noč rešila problemov, povezanih s razkritjem oziroma nasplohom s spolno in seksualno identiteto, pa jih neenakopravnost gotovo poglablja. Zakonodaja homoseksualnih predvsem na področju zakonske zveze in družinskih razmerij ne obravnava enakopravno. Pravica do zakonske zveze ima npr. veliko simbolno in tudi praktično vrednost, saj ureja status svojca, pravico do dedovanja in povezanih socialnih pravic. Nasprotniki teh pravic posegajo po konservativni nacionalni demagogiji in trdijo, da se bo v primeru legalizacije istospolnih partnerskih zvez povečalo število istospolnih partnerskih skupnosti in hkrati znižala rodnost (Mencin Čeplak, 2005). Vendar je težko verjeti, da se lastna seksualnost izbira glede na zakonodajo. Kakor da »množice komaj čakajo, da bodo izstopile iz heteroseksualnih razmerij in formalizirale prikrite homoseksualne zveze«, kot Metka Mencin Čeplak povzema Lešnika. »Pa tudi če bi se to res zgodilo – ali ne bi bil to samo en dokaz več, kako potreben je zakon?« (Mencin Čeplak 2005, 179).

Druga problematična točka je zaščita pred zakonom, ker so neheteroseksualni posamezniki v veliko primerih izpostavljeni nasilju zaradi svoje seksualnosti. V večini držav ni urejena zakonodaja glede nasilja iz sovraštva do neheteroseksualnih¹⁸ posameznikov ali skupin. Tako imajo številne državne institucije, ki naj bi varovale državljane večinoma proste roke pri interpretaciji človekovih pravic. Tudi če je določena pravica glede nasilja iz sovraštva¹⁹ do drugačnih uzakonjena, imajo sodniki, policija, šolstvo in vojska v večini primerov precej odprte roke glede pogleda na zakon (Kaplan 2008, 39). Neheteroseksualne skupine

¹⁸ Uporabljam izraz neheteroseksualni posamezniki ali skupine, ker poskušam zajeti homoseksualce, transseksualce, transvestite, lezbijke, biseksualne in druge seksualne »manjšine«.

¹⁹ V Združenih državah Amerike so starši Matthewa Sheparda, ki je bil brutalno pretepen in umorjen, predložili zakon, ki bi zaščitil seksualno marginalizirane skupine pred nasiljem iz sovraštva. Zakon v kongresu ni bil sprejet.

so tako potisnjene na obrobje in prisiljene zahtevati enakopravnost, ki jim po ustavi praviloma pripada²⁰.

Za politično in družbeno vidnost je potrebna družbena in politična iniciativa za spremembo. Gejevskim in lezbičnim gibanjem za pravice homoseksualnih so se v zgodnjih 90-ih »pridružila« gibanja tistih, ki so jih gejevska in lezbična marginalizirala: transvestiti, transseksualci, biseksualci in drugi. Queer gibanje oziroma »queer nacija« so po Kaplanu odgovor na neke vrste seksualni elitizem, ki da ga gojijo geji in lezbijke na osnovi svoje percepcije seksualnosti. Gre za gibanja, ki hkrati združujejo in razdružujejo. Queer je identifikacijska opora za vse, ki odstopajo od heteroseksualnih norm in nasprotujejo obstoječi marginalizaciji seksualnih skupin. Queer gibanje briše meje med seksualnimi identitetami in tako gradi lastno identiteto in jo hkrati podira. Za razliko od gejevskih in lezbičnih gibanj je queer gibanje drugačno ne samo po sami sestavi pripadnikov, temveč tudi po samemu naboru idej, kajti queer gibanje vsebuje veliko sovraštva do seksualne represije, ki je po njihovem utelešena v »strait«²¹ ljudeh. Menijo, da je seksualnost stvar vsakega posameznika in njegove intime, ki ni povezana s političnim, družbenim in socialnim vidikom družbe. Queer gibanja so pravzaprav prestopila mejo golega zavzemanja za to, da bi bili vidni, in zahtevajo enakost ne glede na seksualno pripadnost. Zaradi tega je pri njih pogosto prisoten odpor do heteroseksualcev, ker menijo, da je človekova pravica seksualnost ne glede na vladajoče norme, ki vsiljujejo heteroseksualnost kot edino pravilno spolnost v naši družbi. Borijo se za spremembo vladajočih norm v samem jedru in pomenu, ki ga imajo nasprotniki za bistveno osnovo naravne seksualnosti. Skratka, borijo se proti discipliniranju drugačnosti in borijo se za drugačno seksualnost.

²⁰ Tukaj govorimo predvsem o zahodnih državah z demokratičnim političnim sistemom.

²¹ Beseda prihaja iz angleščine in v enem od pomenov označuje heteroseksualca.

7 SKLEP

Seksualnost je s sodobno družbo pridobila pomemben zgodovinski prostor, ki ga v veliki meri zaseda še danes. Z vzpostavitvijo novega načina izvajanja oblasti in nastankom meščanstva se je odnos do spolnosti bistveno spremenil. Sprememba vladanja je spremenila družbena razmerja in v oblastna razmerja vključila populacijo. Nova oblast ni bila več zgolj zunanje mesto, ki je v družbo posegala naključno in negativno, temveč je delovala znotraj družbe in skozi njo, temu pa seksualnost ni mogla uteči ravno zaradi tega, ker je tudi sama prisotna pri vseh, ne glede na takšno ali drugačno pripadnost, stan, spol, raso ali religijo. Posledično se je o seksu govorilo na nenavadno bohoten in raznolik način, polastile so se ga številne discipline znanosti in celo tabuiziranje se je po svojih učinkih na produktiven način vpisovalo v polje govora o seksu.

Oblikovale so se določene seksualne norme, ki naj bi bile vodilo družbenega delovanja. Družba je norme v večini ponotranjila. Tisti, ki teh norm niso mogli ponotranjiti, so bili dodatno izpostavljeni mehanizmom discipliniranja. Kot opozarja Foucault, je pri tej novi družbi posebno ravno to, da populacija dejansko vlada sebi in za sebe, ker ima ponotranjeno željo po redu in discipliniranju nereda. In ker je to tudi čas nastanka kapitalizma in novih produkcijskih sil, se je še intenzivneje artikuliral govor o seksualnosti.

Zaradi sprememb vladanja, ki je temeljilo na nastanku kapitalizma in meščanstva, smo ljudje ponotranjili govor o seksu. Kompromisno smo sprejeli vladajoče norme, kaj je normalna seksualnost in katera ni. Tudi politična oblast je ponotranjila spremembe in vladajoče norme, kakor je zahtevalo prebivalstvo. Toda ker je politična oblast po Foucaultu skrajna manifestacija oblasti in ne njen bistveni člen, ima ta oblast možnost spremembe na področju pravil in zakonov, kljub drugačnim vladajočim normam. In na tej točki imajo prostor borci za drugačno seksualnost, ki zahtevajo svoj glas med populacijo. Politična oblast jim lahko nudi oporo ali vsaj začetni vzvod, vendar sama ne more zagotoviti spremembe družbenih razmerij in vladajočih norm. Slednje so zahtevale delitev na normalno in nenormalno seksualnost, kar je tudi predmet spotike borcev za homoseksualne pravice in razna GLBT gibanja. V času 20. stoletja so nekatere politične in druge družbene pravice sicer pridobile svoje zagovornike, vendar ne moremo reči, da so si ti zagotovili

enakost znotraj vladajočih norm. Še vedno so drugačni in še vedno je v zahodni družbi osnovna binarna spolna matrika. Ti borci so nazadnje paradoksnostno ujeti v govor o seksualnosti že s tem, ko se zavzemajo za svoje pravice. To nakazuje, da govor o seksualnosti morda še ni dosegel svojega skrajnega roba; morda bi lahko celo rekli, da smo šele prav začeli govoriti o seksu.

8 LITERATURA

Ahlin, Martin, Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Milena Hajnšek-Holz, Marjeta Humar, Janez Keber, Polona Kostanjevec, Borislava Košmrlj-Levačič, Branka Lazar, Jakob Müller, France Novak, Zvonka Praznik, Jerica Snoj, Ivanka Šircelj-Žnidaršič, Cvetana Tavzes, Nastja Vojnovič, Marija Janežič, Jela Jenčič, Tomo Korošec, Ivanka Kozlevčar, Zvonka Leder, Viktor Majdič, Joža Meze, Marta Silvester, Ada Vidovič-Muha, Primož Jakopin, Anton Bajec, Simon Krek in Branko Madžarevič. 2005. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska verzija v1.1. Ljubljana: DZS.

Beaty, Lee A. 1999. Identity Development Of Homosexual Youth And Parental And Familial Influences On The Coming Out Process. *Health care industry*. Dostopno prek: http://findarticles.com/p/articles/mi_m2248/is_135_34/ai_60302525/ (18. marec 2009).

Broad, K.L. 2002. GLB + T?: Gender/ Sexuality Movements and Transgender Collective Identity (De) Constructiinternationalons. *Journal of Sexuality and Gender Studies* 7 (4): 241-264. Dostopno prek: <http://springerlink.com/content/g73626m371834162/?p=2d85c04b2e7341fc83d7c56b8fbec089&pi=0> (20. februar 2009).

Čekrlić, Maja. 2006. *Vpliv spola na odnos do spolnosti pri slovenskih srednješolcih*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/cekrlic-maja.pdf> (13. april 2009).

Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Sophia.

Foucault, Michel. 2000. *Zgodovina seksualnosti 1 (Volja do znanja)*. Ljubljana: Založba ŠKUC.

--- 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje (Nastanek zapora)*. Ljubljana: Knjižna zbirka Temeljna dela.

--- 2007. *Življenje in praksa svobode (Izbrani spisi)*. Ljubljana: Založba ZRC.

Gay and Lesbian Archives of the Pacific Northwest. 2005a. *State of Louisiana v. Mitchell Smith Majority Opinion*. Dostopno prek: <http://www.glapn.org/sodomylaws/usa/louisiana/lasmith01.htm> (17. avgust 2009).

--- 2005b. *States Which Prohibit Homosexual Activity*. Dostopno prek: <http://www.glapn.org/sodomylaws/usa/dc/dcdocuments08.htm> (17. avgust 2009).

Gej.si. 2009. Dostopno prek: <http://www.gej.si> (28. avgust 2009).

Haeberle, Erwin J. 1981. Swastika, Pink Triangle and Yellow Star: The Destruction of Sexology and the Persecution of Homosexuals in Nazi Germany. *The Journal of Sex Research* 17 (3): 270-287. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/3812563> (28. avgust 2009).

Kajdič, Sandra. 2007. *Istospolna partnerstva in družine*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/kajdic-sandra.pdf> (14. april 2009).

Kaplan, B. Morris. 2008. Hate Crime and the Privatization of Political Responsibility: Protecting Queer Citizens in the United States?. *Springer Science+Business Media B.V.* 29 (1): 37-50. Dostopno prek: <http://www.springerlink.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/u456562311452836/?p=df38fe61de2a4672bee631f2b2773602&pi=0> (20. februar 2009).

Kuhar, Roman. 2001. *Mi, drugi: oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*. Ljubljana: ŠKUC.

--- 2005. Razkritje homoseksualnosti. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 119-138. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/druzboslovnerazprave/pdfs/dr49-50kuhar.pdf> (10. januar 2009).

Mencin Čeplak, Metka. 1996. Samoumevnost diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti. V *Predah za študentsko mladino*, ur. Blanka Tivadar, 203-212. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo: Urad Republike Slovenije.

--- 2005. Začaran krog diskriminacije: od morale diskreditacije homoseksualnosti do neenakosti gejev in lezbijk pred zakonom – in nazaj. *Družboslovne razprave* 21 (49/50):

175-186. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/druzboslovnerazprave/pdfs/dr49-50mencin-ceplak.pdf> (10. januar 2009).

Modic, Max. 2005. Mavrica spolnih radosti. *Mladina* 2. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200502/clanek/nar---max_modic/ (15. januar 2009).

Mosse, George L. 2005. *Nacionalizem in seksualnost*. Ljubljana: Cf.

Nacional Association for Research & Therapy of Homosexuality. 2008. Dostopno prek: <http://www.narth.com/menus/positionstatements.html> (22. junij 2009).

Pogačnik, Aleš, ur. 2005. *Veliki splošni leksikon*. Elektronska verzija v 1.0. Ljubljana: DZS.

Primorac, Igor. 2002. *Etika in seks*. Ljubljana: Krtina.

Ranke – Heinemann, Uta. 1992. *Katoliška cerkev in spolnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Savin-Williams, Ritch C. in Eric M. Dube. 1998. Parental Reactions to Their Child's Disclosure of a Gay/Lesbian Identity. *Family relations* 47 (1): 7-13. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/pss/584845> (18. april 2009).

Sigmund, Freud. 2007. *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Analecta.

Struening, Karen. 1996. Privacy and Sexuality in a Society Divided over Moral Culture. *Political Research Quarterly* 49 (3): 505-523. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/449095> (15. avgust 2009).

Širol, Zlatko. 2009. *NSi in istospolne poroke*. Dostopno prek: <http://www.vest.si/2009/07/03/nsi-in-istospolne-poroke/> (12. avgust 2009).

Šolnič, Simona. 2009. *Je bolje nasilje v družini ali istospolna starša?* Dostopno prek: <http://simonasolinic.wordpress.com/2009/07/03/je-bolje-nasilje-v-druzini-ali-istospolna-starsa/> (12. avgust 2009).

Van den Aardweg, Gerard J.M. 2004. *Ali je mogoče ozdraviti homoseksualnost?* Dostopno prek: <http://es.catholic.net/sicatholicnet/548/1291/articulo.php?id=18727> (15. avgust 2009).